

Приймак О.М. Селянство Південної України: соціальна історія кінця XIX – початку XX століть / О.М.Приймак. – Запоріжжя: ЗНУ, 2012. – 458 с.

Розбудова державності поставила перед сучасним українським суспільством низку першочергових завдань. Важливе місце серед останніх належить реформуванню аграрного сектора, яке неминуче торкнулося господарської, правової, соціальної, культурної, агрономічної сфер повсякденного життя сільського населення. Розуміння сутності процесів у них не можливе без проведення паралелей з історичним минулим. Збережена соціальна і соціетальна пам'ять селянина, досвід попередніх аграрних перетворень можуть відіграти позитивну роль у ході реалізації державної політики на селі. В цьому руслі розкриті в рецензованій монографії О.М. Приймака питання соціальної історії південноукраїнського селянства кінця XIX – початку XX століття набувають не лише суто наукової, а й практичної значущості та актуальності.

Специфіка розкриття вибраної О.М.Приймаком теми полягає в багатомірності, багатоманітні, різнобарвності проявів соціального у повсякденному житті досліджуваної спільності. Такий стан речей вимагає від науковця спрямування вектора пошуку не лише на соціальну, а й близькі до неї сфери буденної діяльності. В свою чергу, це зумовило і необхідність залучення до методологічної бази дослідження досягнень таких дисциплін, як історична психологія, краєзнавство, демографія, етнологія, аграрна історія. Поряд із методикою соціальної історії автором широко використовуються базові елементи окремих концепцій з галузей історичної соціології та філософії історії. Саме такий підхід, що цілком може бути названий синтетичним, дав можливість О.М.Приймаку цілісно, об'єктивно і неупереджено розкрити всі складові предмета монографії.

Рецензована робота складається з передмови, чотирьох розділів, післямови, списку використаних джерел і літератури та додатків. Ґрунтовно й переконливо у передмові розкрито питання науково-теоретичної, праксеологічної та освітньої значущості вивчення соціальної історії південноукраїнського селянства доби ринково-капіталістичної трансформації. Детальний історіографічний огляд дозволяє побачити стан наукового розроблення теми. При цьому аналіз наукових праць від кінця XIX століття й до сучасності, розкриття проблем їх періодизації дали змогу автору прийти до висновку про синхронний характер розвитку вітчизняної, російської та європейської теорії соціальної історії, а також визначити її статус як мультипарадигмальної. Втім, слід зазначити, що О.М.Приймак не є прихильником поширеної серед західноєвропейських науковців думки про недоречність соціологічного чи історичного статусу дослідника соціальної історії. Застосування для вивчення останньої принципів історичного

пізнання та досягнень самостійних історичних наук, у поєднанні з доробком спеціальних історичних дисциплін, абсолютно чітко, на думку автора рецензованої роботи, окреслює статус фахівця.

Розкриваючи питання сутності детермінант розвитку досліджуваної спільності, О.М.Приймак концентрує увагу на проблемах місця та ролі її у соціальному просторі Південної України, соціальних вимірів аграрної політики кінця XIX – початку XX століття, стану сільської освіти, медицини, піклування в регіоні, зорієнтованості експериментів місцевих землевласників, народників, земських діячів в агрокультурній сфері. Це дало можливість уточнити, відповідно до особливостей місцевого розвитку, визначення поняття «селянство», відмежувавши його від терміна «сільське населення» й «колоністи». Позиціуючи селян до контрагентів соціального простору регіону, автор також уточнив соціально-правовий і статусно-рольовий набір перших. Це дало можливість показати стратифікаційну приналежність землеробів до середнього й нижнього класів суспільства в цілому та населення регіону зокрема.

Позитивної оцінки заслуговує здійснений у першому розділі рецензованої монографії аналіз реалізації аграрної політики царського уряду в сільській місцевості. Автор праці зазначив, що необхідність збереження спокою та стабільності зумовила зорієнтованість дій урядів і південноукраїнської адміністрації кінця XIX – початку XX століття на підтримку традиційних патримоніальних рис у питаннях розвитку сільської медицини, освіти й піклування. Логічною, в цьому руслі, стала характеристика зростання кількості фельдшерських пунктів, земських та церковно-приходських шкіл, заснування професійних училищ сільськогосподарського типу, розбудова інфраструктури закладів допомоги найманим сільгоспробітникам, визнання дієвою системи родинної та громадської опіки. Натомість розвиток капіталізму зумовив раціоналізацію аграрної політики, кінцевим етапом якої стала Столипінська реформа. При цьому поряд з аналізом зміни її курсу О.М.Приймак указав на збіг інтересів прогресивних верств місцевого селянства з вектором аграрних перетворень. Підтвердженням цієї тези стали не лише високі показники виходу з общини, землевпорядних робіт, а й проаналізовані страгати поведінки представників різних страт селянства. Правильним, за таких умов, є розуміння О.М.Приймаком фактора соціальної дистанційованості досліджуваної спільності від влади як чинника збалансування цілерациональних та патримоніальних важелів державної політики.

Існування соціальної дистанції між селянством, з одного боку, та адміністрацією й іншими контрагентами в регіоні – з іншого було, на думку О.М.Приймака, однією з головних передумов функціонування в середовищі першого механізмів самоорганізації. Висвітленню дієвості останніх присвячено значний масив тексту другого та третього розділів рецензованої монографії. Узвичаєння їх у повсякденному житті південноукраїнського селянства спричиняло, згідно з концепцією рецензованої праці, статичність етнічної, релігійної, соціальних структур досліджуваної спільності, мінливість демографічної ситуації, пристосування сільської общини до змін у курсі аграрної політики, співіснування протягом кінця XIX – початку XX століть традиційних і ринково-капіталістичних форм господарської організації, циклічність життя селянської родини тощо. Суттєвий вплив важелів аграрної політики був у цьому

контексті помічений й детально досліджений О.М.Приймаком лише в межах соціально-організаційної структури південноукраїнського селянства, у прискоренні темпів його соціального розшарування та інтенсифікації всіх напрямів мобільності. Внаслідок такого впливу напередодні 1917 року сформувалась особливість соціальної стратифікації південноукраїнського селянства, яка згідно із результатами обробки автором монографії земської статистики, першоджерел поземельного перепису 1916-17 років полягала у наявності більш чисельних прошарків верхніх та стійкої середняцької верств селянства.

Разом з цим, невід'ємною складовою предмета рецензованої монографії виступають норми, цінності, принципи, переконання, упередження, знання, орієнтири соціального характеру, що стали регуляторною основою повсякденних практик і відносин у середовищі південноукраїнського селянства доби ринково-капіталістичної трансформації. Автор праці поділив їх на три групи – атрактивні, цілерациональні та соціальноціннісні. Перші дві він чітко співвідносить із патримоніальними та раціональними складовими політики імперських урядів кінця XIX – початку XX століття на селі, з відповідними рисами поліструктурності, стратифікації, соціальної організації досліджуваної спільності. Третю групу О.М.Приймак схарактеризував як, з одного боку, бар'єр, а з іншого – з'єднуючий чинник перших двох. Такий підхід дозволив побачити цілісність і в той же час гнучкість та своєрідність соціальних регуляторів поведінки землеробів Степової України.

У кожній з визначених груп орієнтирів О.М. Приймак знайшов елементи різних типів світогляду, рівнів свідомості, потреб мотиваційної моделі, векторів соціалізації тощо. Пошук співвідношення між ними дав змогу зробити висновок про відсутність у селян регіону когнітивного дисбалансу, стійкість тенденції раціоналізації соціальної сфери життя, відсутність радикалізму в мисленні, монолітну єдність господарського прагматизму, норм православ'я і спільнісного самовизначення. Підтвердженням цих теоретичних позицій слугують реконструйований соціальний образ та портрети південноукраїнського селянства кінця XIX – початку XX століття.

Таким чином, монографія О.М.Приймака є цілісним системним дослідженням соціальної історії селян Південної України доби ринково-капіталістичної трансформації. Її структура відповідає сутності теми. Висновки ґрунтовні та логічні. Все вищесказане дає підстави зробити висновок про високий науковий рівень рецензованої праці, яка буде корисною не лише для вузького кола фахівців, але й для вчителів-істориків, студентів, усіх тих, хто цікавиться вітчизняною історією.

М. А. Якименко

* * *